

ЗМІСТОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИДАКТИЧНОЇ ГРИ ЯК МЕТОДУ НАВЧАННЯ

Толмачова І.М., Олійник К.О.

Харківська гуманітарно-педагогічна академія

У статті представлено змістову характеристику дидактичної гри як методу навчання. Дане поняття проаналізовано з позицій різних наукових підходів. Схарактеризовано суть дидактичної гри, її функції та структуру, етапи проведення. Представлено погляди дослідників на класифікацію дидактичних ігор. Описано дидактичні умови використання даного методу навчання. Виявлено можливості використання дидактичної гри в ході реалізації компетентнісного підходу.

Ключові слова: навчальний процес, компетентнісний підхід, метод навчання, змістова характеристика, дидактична гра.

Постановка проблеми. Останні роки характеризуються поступовим входженням системи освіти України в Європейський освітній простір. Зміна освітньої парадигми передбачає цілеспрямовану реалізацію компетентнісного підходу. Важливим напрямом цієї роботи є аналіз можливостей та пошук резервів творчого використання відомих у дидактиці методів навчання у світлі сучасних тенденцій розвитку освіти, одним із яких виділяємо дидактичну гру.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У педагогічній літературі представлено низку досліджень і розробок, у яких відображено погляди науковців на дидактичну гру та висвітлено дидактичні та методичні аспекти вирішення питання впровадження даного методу навчання у закладах освіти різних типів.

Зокрема, проаналізовано дидактичні аспекти використання дидактичної гри у середньому загальноосвітньому навчальному закладі й узагальнено позитивний педагогічний досвід цієї роботи (Г. Коробська, Т. Рис'єва, О. Савченко, Ю. Федусенко та ін.). Висвітлено питання застосування дидактичної гри у вищому навчальному закладі (І. Макаренко, М. Касьяненко, Т. Олійник, Л. Петрушина та ін.). Представлено досвід використання ігрових ситуацій у зарубіжній педагогіці (М. Кларін). Описано окремі підходи до організації та проведення дидактичних ігор у ході формування у молодших школярів предметних компетентностей (І. Толмачова та ін.).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Психолого-педагогічні особливості та навчальні можливості дидактичної гри, позитивне ставлення до неї тих, хто навчається, зумовлюють необхідність цілеспрямованого використання даного методу в сучасному навчальному процесі. Однак, суть дидактичної гри та дидактичні засади її організації, проведення та аналізу в ході цілеспрямованого впровадження компетентнісного підходу залишаються недостатньо дослідженими та потребують подальшого комплексного вивчення, а також розробки нових методичних підходів до її використання.

Саме недостатній ступінь розв'язання цієї проблеми та її важливість для організації ефективного навчального процесу у закладах освіти різних типів складають актуальність цієї розвідки та зумовлюють вибір теми дослідження.

Мета статті – схарактеризувати та проаналізувати погляди дослідників на дидактичну гру як метод навчання; виявити можливості

використання дидактичної гри в ході реалізації компетентнісного підходу.

Виклад основного матеріалу. Гру відносять до історично обумовленого, природного елементу культури, що виступає видом довільної діяльності індивіда. В іграх приймають участь люди різного віку. В освітній галузі, а саме в навчальних закладах різних типів, досить широко використовуються дидактичні ігри.

У науковій літературі існує декілька різноманітних підходів до тлумачення поняття «дидактична гра», яке характеризується дослідниками як засіб, метод і форма навчання. Зокрема, дидактичну гру розглядають як цінний метод стимулювання інтересу до навчання; як засіб, що збуджує інтерес до навчання (Ю. Бабанський).

Метод навчання за М. Фіцулою – це «спосіб упорядкованої, взаємопов'язаної діяльності вчителів та учнів, спрямованої на вирішення завдань освіти, виховання і розвитку в процесі навчання» [8, с. 129].

Крім того, дослідниками запропоновано різні терміни для опису схожих понять, а саме: «дидактична гра», «навчальна гра», «ігровий метод», «ігровий прийом», «ігрова технологія». Вважаємо, що термін «дидактична гра» підкреслює педагогічну спрямованість даного методу навчання та багатофункціональність його використання.

Суть дидактичної гри – моделювання, імітація (наслідування). Саме в дидактичній грі в спрощеному вигляді відтворюється, моделюється дійсність, відбувається імітація реальних дій, яка сприяє підвищенню значущості навчального матеріалу для особистості школяра, що впливає на характер її мотивації, формуванню творчого мислення [3].

Дидактична гра виконує декілька основних функцій: мотиваційно-спонукальну; навчальну; виховну; орієнтаційну; соціокультурну; комунікативну; самореалізаційну; діагностичну; корекційну. Отже, даний метод навчання є поліфункціональним, що дозволяє використовувати його на різних етапах організації навчального процесу.

О. Савченко детально висвітлила функції дидактичних ігор, які використовуються в початковій школі: активізація інтересу та уваги дітей, розвиток пізнавальних здібностей, кмітливості, уяви, закріплення знань, умінь і навичок, тренування сенсорних умінь тощо [5]. На думку дослідниці, правильно побудована цікава дидактична гра збагачує процес мис-

лення індивідуальними почуттями, розвиває саморегуляцію, тренує вольові якості дитини.

Дослідниками запропоновано різні класифікації дидактичних ігор, які спираються на різні за характером і кількістю критеріїв.

Зокрема, О. Савченко виділяє наступні види дидактичних ігор, що використовують у початковій школі: сюжетно-рольові, ігри-вправи, ігри-драматизації, ігри-конструювання.

В. Чайка класифікує дидактичні ігри на: рольові (передбачають розігрування певних ситуацій, коли школярі виконують конкретні ролі); ділові (імітація роботи представників науки, окремих професій, з врахуванням конкретних даних); організаційно-діяльнісні (використовують для професійної підготовки фахівців, підвищення їх кваліфікації, оптимального розв'язання завдань особистісного самовизначення в професійних ситуаціях); комп'ютерні (використовують для вивчення мови програмування і формування комп'ютерних знань, а також вивчення різних дисциплін за допомогою комп'ютерних програм) [9].

Автор відзначає, що організаційно-діяльнісні дидактичні ігри поділяються на: навчальні, що дають змогу встановити в навчанні предметний і соціальний контексти майбутньої професійної діяльності; виробничі, основною метою яких є підвищення кваліфікації працівників управлінських апаратів, підприємств та організацій; педагогічні, які спрямовані на розвиток професійно-особистісних якостей педагога, уміння працювати в реальних умовах, удосконалювати знання і вміння в галузі методики викладання.

М. Кларін докладно описав рольові навчальні ігри (гра-драматизація, гра-моделювання в гіпотетичних умовах), імітаційно-моделюючі ігри (гра-вправа, гра-ілюстрація, гра з посилювальним рольовим компонентом, гра зі спільним прийняттям рішення у складному соціальному контексті), дискусії («Круглий стіл», «Засідання експертної групи», «Форум», «Симпозіум», «Дебати»). Саме ці види ігор доречно використовувати в роботі з учнями основної школи та в ході навчання студентів.

Одним із чинників забезпечення ефективності дидактичної гри виступає реалізація всіх її елементів. До структури дидактичної гри відносять: дидактичне завдання, яке визначається відповідно до вимог програми з урахуванням вікових особливостей дітей; ігровий задум, в якому маскується дидактичне завдання; ігровий початок, що істотно впливає на створення ігрової атмосфери; правила гри; ігрові дії – засіб реалізації ігрового задуму й водночас здійснення поставленого педагогом завдання; підбиття підсумків [5].

Розглядаючи зв'язок навчального процесу та дидактичної гри як своєрідного засобу його реалізації, важливо враховувати, що дидактична мета формулюється у вигляді ігрового завдання, навчальна діяльність підпорядковується правилам гри, а успішне виконання завдань сприяє досягненню ігрового та навчального результатів.

Дидактична гра буде ефективною за умови її правильної організації. Для використання дидактичних ігор характерні наступні етапи (М. Кларін): орієнтація (учитель представляє тему,

дає характеристику гри, загальний огляд її ходу і правил); підготовка до проведення (виявляється в ознайомленні зі сценарієм, розподілі ролей, підготовці до їх виконання, забезпеченні процесу управління грою); проведення гри (учитель стежить за ходом гри, контролює послідовність дій, надає необхідну допомогу, фіксує результати); обговорення гри (дається характеристика виконання дій, їх сприйняття учасниками, аналізуються позитивні і негативні моменти ходу гри, труднощі, обговорюються можливі шляхи вдосконалення гри).

Зауважимо, що дотримання цих етапів організації дидактичної гри є обов'язковим для педагога, незалежно від віку її учасників.

О. Савченко виокремила оптимальні способи використання дидактичних ігор в системі уроків у початковій школі: весь урок будується як сюжетно-рольова гра (уроки-мандрівки, уроки-казки тощо); під час уроку гра використовується як структурний елемент; під час уроку кілька разів створюються ігрові ситуації (за допомогою казкового персонажа, іграшки, незвичного способу постановки завдання, елементів загальності тощо).

Ю. Федусенко виділив чинники, що визначають тривалість дидактичної гри у часі та її місце на уроці (школа першого ступеня): рівень складності навчального матеріалу, що пропонується у змісті дидактичної гри; досвід учителя в організації та проведенні навчально-ігрової діяльності; досвід участі учнів у дидактичних іграх; особливості учнівського контингенту [7].

До переваг використання дидактичної гри віднесено: безпосередній вплив на формування в учнів навчальної мотивації; стимулювання ініціативи та творчого мислення; включення у навчальну діяльність практично всіх молодших школярів; набуття ними досвіду співробітництва; встановлення міжпредметних зв'язків; забезпечення пізнавальної насиченості навчального процесу; створення «неформального середовища» для учіння та сприятливих передумов для формування різноманітних стратегій розв'язання завдань; прояв учнями вольових зусиль при розв'язанні поставлених завдань; «структурування» знань, які можуть застосовуватися в різноманітних галузях; забезпечення міжпредметних зв'язків; об'єднання розрізнених уявлень у складну та збалансовану картину світу тощо.

Визначено, що використання дидактичних ігор в основній школі дає змогу учням долати суттєві труднощі в навчанні, бачити власні помилки, оцінювати досягнення, поєднувати теоретичні знання з практичними.

На думку науковців, для ігрових методів характерні особливості, що відрізняють їх від традиційних: наявність ігрових моделей об'єкта, процесу або діяльності; активізація мислення й поведінки учня; високий ступінь задіяності у навчальному процесі; обов'язковість взаємодії учнів між собою та вчителем або навчальним матеріалом; посилення емоційності і творчий характер заняття; самостійність у прийнятті рішення; прагнення набути вміння і навички за відносно короткий термін (М. Фіцула).

Безперечно, дані переваги використання дидактичної гри співвідносяться із завданнями реалізації компетентнісного підходу та особли-

востями організації та проведення сучасного навчального заняття в освітніх закладах різних типів.

У науковій літературі запропоновано низку дидактичних умов успішного використання дидактичної гри у середніх загальноосвітніх навчальних закладах: органічне включення гри у структуру уроку; посилення її розвивальної спрямованості; вміле керівництво педагогом процесом ігрової діяльності; правильний добір та використання ігрового обладнання; захоплюючі назви; наявність справді ігрових елементів; спрямованість гри на розвиток математичних навичок та математичних умінь; поступове зростання складності дидактичних ігор із урахуванням рівня навченості учнів і ступеня їх підготовленості; урахування індивідуальних та вікових особливостей учнів; зв'язок дидактичної гри з іншими видами діяльності на уроці; урізноманітнення видів ігор у навчальному процесі тощо.

На нашу думку, дану групу педагогічних умов доречно доповнити наступними: організація навчальної та ігрової діяльності; реалізація структурних складових дидактичної гри; колективне та індивідуальне відслідкування навчального та ігрового результату; системність та систематичність використання дидактичних ігор; застосування дидактичних ігор у позаурочний час.

У дослідженнях представлено досвід залучення учнів основної школи до розробки нових дидактичних ігор, які базуються на сучасних сюжетах. Запропоновано підходи до використання системи дидактичних ігор як засобу визначення студентами індивідуальної освітньої траєкторії [2].

У якості перспективного напрямку роботи науковців визначено розробку комплексу освітніх електронних програм із використанням дидактич-

них ігор для різних навчальних предметів у середньому загальноосвітньому навчальному закладі.

Вважаємо, що цілеспрямоване, систематичне використання даного методу навчання в освітніх закладах різних типів сприятиме формуванню в тих, хто навчається, ієрархічно-підпорядкованих компетентностей (ключових, загальнопредметних і предметних). Потенційний позитивний вплив даного методу на успішність реалізації компетентнісного підходу обумовлює подальше проведення наукових досліджень задля розробки комплексу дидактичних ігор, спрямованих на формування компетентностей певного виду, визначення дидактичних та методичних засад їхнього використання в закладах дошкільної, загальної середньої, вищої та післядипломної освіти; характеристики критеріїв та показників ефективності даної роботи.

Висновки і пропозиції. В результаті аналізу поняття «дидактична гра» виявлено, що воно поступово розвивається в межах дидактики. Науковцями схарактеризовано суть дидактичної гри як методу навчання, її особливості, основні функції, структуру, етапи організації, дидактичні умови та оптимальні способи використання тощо. Отже, поліфункціональність даного методу навчання, можливість використання в навчальних закладах різних типів, із представниками різних вікових груп, на різних етапах вивчення певної теми зумовлюють його цілеспрямоване використання в ході реалізації компетентнісного підходу до організації навчального процесу.

Перспективу подальших наукових розвідок у цьому напрямі можуть становити педагогічні дослідження з метою розробки дидактичних ігор та методичних підходів до їх цілеспрямованої організації в ході впровадження компетентнісного підходу в навчальних закладах різних типів.

Список літератури:

1. Кларин М. В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования, игры и дискуссии (Анализ зарубежного опыта) / М. В. Кларин. – Рига: НПЦ «Эксперимент», 1995. – 176 с.
2. Колзина А. Л. Определение индивидуальной образовательной траектории студентами-педагогами через систему дидактических игр / А. Л. Колзина // Проблемы повышения профессиональной компетентности преподавателя в контексте инновационных процессов в образовании: материалы и тезисы Респ. научно-практ. конф. – Ижевск: Удмурт. ун-т, 2007. – С. 65–67.
3. Лозова В. І. Теоретичні основи виховання і навчання: Навчальний посібник / В. І. Лозова, Г. В. Троцько. – Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – 2-ге вид., випр. і доп. – Харків: «ОВС», 2002. – 400 с.
4. Рысьева Т. Г. Дидактические игры и возможности их применения при изучении биологии и экологии в школе / Т. Г. Рысьева. – Ижевск: Издат. Дом «Удм. ун-т», 2001. – С. 154–158.
5. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: підручн. / О. Я. Савченко. – К.: Грамота, 2012. – 504 с.
6. Толмачова І. М. Дидактична гра як засіб формування математичної компетентності у молодших школярів / І. М. Толмачова // «Сучасна педагогіка: теорія, методика, практика». Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 16-17 жовтня 2015 р.). – Херсон: Видавничий дом «Гельветика», 2015. – С. 81–83.
7. Федусенко Ю. І. Граючись – перемагаємо! Дидактична гра як засіб навчання іноземних мов молодших школярів: результати педагогічного експерименту / Ю. І. Федусенко // Рідна школа. – 2007. – № 11–12. – С. 30–34.
8. Фіцула М. М. Педагогіка: Навчальний посібник. Видання 2-ге, виправлене, доповнене / М. М. Фіцула. – К.: «Академвидав», 2005. – 560 с.
9. Чайка В. М. Основи дидактики: навч. посіб. / В. М. Чайка. – К.: Академвидав, 2011. – 240 с.

Толмачева И.Н., Олейник Е.А.

Харьковская гуманитарно-педагогическая академия

СОДЕРЖАТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ДИДАКТИЧЕСКОЙ ИГРЫ КАК МЕТОДА ОБУЧЕНИЯ

Аннотация

В статье представлена содержательная характеристика дидактической игры как метода обучения. Данное понятие проанализировано с позиций разных научных подходов. Охарактеризованы суть дидактической игры, ее функции и структура, этапы проведения. Представлены взгляды исследователей на классификацию дидактических игр. Описаны дидактические условия использования данного метода обучения. Выявлены возможности использования дидактической игры в ходе реализации компетентностного подхода.

Ключевые слова: учебный процесс, компетентностный подход, метод обучения, содержательная характеристика, дидактическая игра.

Tolmachova I.N., Oliynyk K.A.

Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy

SUBSTANTIAL CHARACTERISTICS OF THE DIDACTIC GAME AS A TEACHING METHOD

Summary

The article presents a substantial characteristic of didactic games as a teaching method. This concept is analyzed from the viewpoint of different scientific approaches. We characterize the essence of didactic games, its functions and structure of the stages. We have presented the views of researchers on the classification of didactic games. We describe the didactic conditions of using of this teaching method. We have revealed the possibility of using the didactic games in the implementation of the competence based approach.

Keywords: educational process, competence approach, teaching method, substantial characteristic, didactic game.